

Історико-філософський аспект проблеми власності та управління

Майже кожне нове покоління людства намагається по-своєму зрозуміти сутність феномена філософії. Це відбувається тому, що, на перший погляд, давно вирішені питання розвитку наукового знання постійно переосмислюються, розв'язуються та роз'яснюються під новим кутом зору.

Філософія є однією із специфічних наук у циклі світоглядних дисциплін, котрі вивчаються у вищих навчальних закладах. Основним питанням філософії є проблемне відношення людини і світу. Зміст цього питання дуже багатогранний. У ньому можна виокремити основні явища і процеси, котрі визначають різноаспектний спосіб життя та діяльності людини. Одним із таких аспектів і є економічна та бізнесова діяльність як на рівні держави, так і окремих особистостей. Філософія як методологія лежить в основі всіх управлінських процесів та при вирішенні підприємницьких проблем. Бізнесова діяльність має в своїй основі такі методологічні та світоглядні засади, які з розвитком виробничих і суспільних відносин постійно змінювалися і змінюватимуться.

Практика показала, що виклад тем з філософії можна плідно поєднувати із різними питаннями економіки. Базовий рівень знань студентів вищих економічних закладів дозволяє вести пояснення проблем філософських разом із проблемами філософії управління, менеджменту та економіки. Вивчаючи історію економічних вчень, економічну теорію та економічну історію, майбутніх молодих-економістів цікавить філософське пояснення проблеми управління суспільством, філософські аспекти власності, менеджменту та бізнесу.

Початки бізнесової діяльності датуються 3-4 тисячоліттям до нашої ери. Вже в ті роки відбувався обмін продуктами виробництва між пастушими та землеробськими племенами, ремісниками та землеробами на засадах

конкуренції між окремими виробниками з метою отримання прибутку... Йшов час, підприємництво, окрім спеціальних знань, формувало ще і певну світоглядну позицію, яка набирала яскраво виражених обрисів у творах ранніх філософів, у Святому Письмі, у працях мислителів середньовіччя, Нового часу, а також стала предметом обговорення та дискусій представників теперішньої науки.

Дивлячись в глибину віків згадуємо, що слово “економіка” грецького походження, в буквальному значенні це мистецтво ведення домашнього господарства. В науковий обіг його ввів древньогрецький письменник та історик Ксенофонт (430-355 р. р. до н.е.). Він віддавав перевагу господарству, яке ґрунтується на космоцентричних відносинах землероба до оброблюючої землі. Щоправда Ксенофонт засуджував накопичення землевладцем у своєму особистому користуванні золота і срібла, тому що багатство окремої людини може принести шкоду загальному господарському організму – полісу [1, 72-137].

В історії філософії є період, в якому філософи звертають увагу не на природу, як предмет дослідження та пояснення першопричини світу, а переносять акцент вивчення на людину і її діяльність. Так, вивчаючи античну філософію, особливо класичний період розвитку при поясненні Сократом багатоманітності явищ, процесів, подій, загального та одиничного варто зупинитися на розкритті великим філософом не стільки пояснення законів буття, як перш за все вивчення поведінки людей у різних ситуація. Сократ намагається навчити людей жити добродібно, не шкодити іншому, а разом з тим і не відступати від своєї мети. Мета ж людини повинна постійно співпадати із загальною метою, яку поставило перед собою суспільство. Сократ вбачав корінь зла у тупості та неосвіченості людей. Значно менше було би зла, як твердить філософ, якби всі були освічені та виховані. Зневажаючи неуків, мислитель критикував разом з тим і шахраїв, підлабузників, особливо був переконаний в тому, що добро, нажите нечесними шляхами все одно буде виявлено і шахрай понесе заслужену кару.

Вигоду Сократ розглядав не в індивідуальному плані, а як добро, котре приносить щастя не лише окремій людині, а й суспільству в цілому. Філософ намагався навчати молодь мистецтву мислення, мудрості. Він вважав, що неосвічений управлінець приносить більше зла, ніж користі, дії його непередбачені, думки хаотичні, алогічні, їх важко визначити у структурі та змісті загального. Управління людьми, як твердить Сократ, це “царське мистецтво”. До нього можна допускати лише тих, хто має добрі знання, сам вихований та добропорядний. Загальною рисою для управлінців різних рівнів влади, вважає мислитель, повинна бути критичність у відношенні до самого себе, доброчесність та порядність, прагнення робити добро. Сократ перший проголосив принцип універсального управлінського процесу [2, с.107-121].

Сократ і Платон головне завдання філософії вбачали не тільки у тому, щоб долучитися до незбагненої світової мудрості душі, а й у тому, щоб зрозуміти світ людського буття, засади організації людського суспільства, державного управління, зв'язки між окремими людьми в процесі матеріальної та духовної діяльності.

Ознайомлюючись із філософськими поглядами Платона однозначно можна сказати, що праць з економіки у цього видатного філософа немає. Проте у його доробку є знаменитий твір “Держава”. Саме виникнення держави Платон у значній мірі пов'язував із задоволенням побутових потреб людей. “Держава виникає із потреб людини: ніхто не може сам задовільнити свої потреби Ми беремо одного помічника для одної мети, другого – для другої, і коли вони всі зібрані в одне місце, цю групу можна назвати державою. Вони обмінюються один з одним, думаючи, що це буде їм для блага ... “[3, с. 90].

Філософ надавав перевагу загальному, суспільному інтересові. Суспільство у нього подібне до великої людини. Основною темою дослідження Платона були пошуки досконалого державного устрою, концепцію якого філософ побудував на основі поділу праці. Платон був переконаний, що кожна людина народжена із певними здібностями, тому

вона повинна знайти “свою справу”. Основним же завданням держави є вирішення головної психологічної задачі: знайти кожному громадянину таке місце в соціальній структурі, щоб воно було близьким до його переважаючої частини душі. На підставі цього і подає Платон всім нам відомий поділ станів у державі: аристократи, з переважаючої розумною душею, повинні займатися державними справами; воїни – захищати поліс, а народ – займатися різними ремеслами. Кожна людина повинна робити свою справу, а не братися водночас за різну роботу.

Нерівність породжена природнім шляхом: “... всі люди породжені землею, але у них перемішане золото, значить, вони повинні керувати, в інших – срібло, і тому вони стають воїнами, у третіх перемішані залізо і мідь, вони покликані бути виробниками. Всі стани служать збереженню єдності, стабільності суспільства”[4, с.95]. В ідеальній державі, за Платоном, соціальна нерівність є засобом підтримки соціальної стабільності, але ніколи не одержання вигоди вищими станами. Суб’єктом свободи і вищої досконалості є у філософа не окрема особистість, і навіть не клас, а тільки все суспільство, вся держава в цілому. Цілісність держави у філософа заснована на тотальній відповідальності всіх членів суспільства за долю держави.

У своїй праці “Закон” Платон пояснює ведення сімейного господарства на принципах рівності і економічної самостійності. Мислитель пропонує дати кожній сім’ї окремий будинок і ділянку землі, аби не викликати в людей спокуси до збагачення, а щоби всі були рівні і мали рівні права на засоби виробництва. Щоправда і будинок, і земля все одно будуть власністю держави і не можуть бути проданими, а лише переходитимуть у спадок.

Платон виступав на захист колективної власності певних груп вільних людей на землю, будинки і т.п., стверджуючи, що вона є найкращим засобом встановлення однодумності. Приватну власність слід ліквідувати, адже вона буде відволікати мудрих мужів від філософствування і управління, а воїнів – від служби. На підставі цього він зауважує про ставлення людей до грошей.

Ті, котрі, надбали багатство самі, не дуже клопочуться про нього, не дуже цінять копійку, котра при накопиченні робить людину багатюю. “А хто сам надбав (багатство), ті цінять його вдвоє. Як поети люблять свої творіння, а батьки – своїх дітей, так і розбагатілі люди бережно ставляться до грошей – не тільки в міру потреби, які інші люди, а так, наче це їх витвір. Спілкуватися з такими людьми важко: ніщо не викликає в них довіри, окрім багатства” [5, с. 94-95]. Гроші, на його думку, виконують не лише функції засобу обігу та скарбу, але і міри вартості

Твердження Платона правильне і сьогодні. Люди, котрі віддають перевагу багатству, наживі, як правило, дуже жадібні та скупі. Гроші стають основним кредо для людини, вони роблять її рабом.

Велика увага грошам приділяється у тій державі, твердить Платон, в якій формою правління є олігархія. Це влада багатих людей. Вона є нетривкою, тому, “що багаті спочатку придумують собі витрати, порушують закони, яким не підкоряються ні воїни, ні їх дружини ... “. Розбещені менталітетом олігархії, громадяни такого суспільства “чим вище ставлять гроші, тим нижче – чесноти” [6, с.92]. Аналізуючи інші форми державного управління, такі як тімократія, демократія, тиранія, Платон подає проект ідеальної держави, в якій значну перевагу має приватна власність, проте вона обмежена державою, тобто земля і будинки мають бути у власності держави. Ті, хто працюють фізично не повинні допускатися до керівництва. Управлінці мають бути чесними, сумлінно виконувати своїх обов’язки, дбати, щоб в державі панувала гармонія.

Звісно, щоб таку державу створити, треба одержати перемогу розуму над почуттями і прагненнями людини, а цього досягти дуже важко, тому-то так вважливо вибрати правильну методу та підхід у вихованні підрастаючого покоління. Програма виховання повинна так розроблятися, вважає Платон, щоб вона була однаковою для всіх виховних закладів. Юнаки і дівчата повинні отримувати таке виховання і освіту, щоб мати рівні стартові можливості для управління суспільством і його підрозділами.

Наука управління людьми та ведення господарства цікавила різних філософів різних філософських шкіл пори античності. Так, якщо зібрати окремі висловлювання із творів Арістотеля про політику і етику, то можна встановити цілу систему його поглядів на господарське життя.

На противагу поглядам Платона, які були зазначені вище, Арістотель відстоює ідею пріоритету інтересів особистості, індивіда, захищає права особистості на індивідуальність і твердить, що надмірне узагальнення та усупільнення призводить до безгосподарності, лінивства, веде до стирання індивідуальності, до політичної кризи.

Ці два напрямки давньогрецької думки відображають фундаментальне протиріччя соціального життя і внутрішнього життя індивіда – протиріччя єдності суспільного та індивідуального. Якщо ідеї Платона при побудові суспільства та ведення господарства зверненні на стабільність та стійкість суспільства і орієнтують його членів на відповідальність за долю цілого, то для Арістотелівського вчення притаманне вироблення соціального ідеалу, в якому краще майбуття бачиться як динамічне, досконало розвинуте суспільство, котре орієнтує своїх членів на відкритість, свободу, відповідальність за власну долю.

Господарську діяльність, спрямовану на задоволення потреб, філософ назвав економікою (οίκος – дім, νόμος - закон). Свою науку про господарство Арістотель поділяє на дві частини: економіку-домогосподарства, діловодство (для задоволення потреб) і хрематистику (від хрема – майно, багатство) – науку про змінне багатство і збагачення. Природнім вважав Арістотель той спосіб збагачення, який побудований на власному виробництві необхідних для життя продуктів. Хрематистика у цьому плані має підпорядковуюче становище. Філософ засуджує хрематистику, а також лихварство і торгівлю з метою збагачення. Професійна торгівля піддавалася Арістотелем критиці, тому що вона базувалася не на звичайних потребах, а на “баріші” тих, хто торгує. Окрім того, джерелом грошових доходів при торгових операціях могли бути і

моральні, і розумові якості людини, що не відповідали сутності і призначенню. Так, наприклад, звичайною метою мужності є подвиг; лікувального мистецтва - здоров'я, але ніяк не накопичення грошей. Якщо ж багатство і є ціллю, то тільки в значенні як мистецтво [7].

Багатство є сукупністю знань економічних та політичних. "Міра володіння власністю, що необхідна для забезпечення добробуту необмежена. Про це мовить Солон у своєму вірші: "Люди не знають певної межі в багатстві"[8, с.25].

Проблема збагачення та накопичення грошей була здавна головною проблемою людства. Людей цікавили гроші, а ще більше їхня таємниця. Так, Арістотель вважав, " ... монета є ніби представником потреби за загальною згодою. Звідси і її назва «номісма» (від «номос» - закон), адже вона не по природі така, по людській угоді і в нашій владі змінити монету і зробити її невживаною» [9]. Коли " ...з необхідності, пов'язаної з обміном, було винайдено гроші, з'явився інший вид мистецтва наживати статки ..". Далі Арістотель зазначає, " ... склалося уявлення, нібито гроші – головне джерело для наживання статку і що, мовляв, треба дослідити те джерело, звідки можна роздобути якомога більше грошей. В цьому розумінні мистецтво наживати статки розглядається як мистецтво досягати багатства через гроші "[10, с.27]. Видатний філософ пояснює, що гроші не завжди приводять до добра. Бувають моменти в житті людини, коли гроші їй видаються самим непотрібом, вони втрачають в її очах усяку вартість. "... маючи надмір грошей, може померти з голоду, як це описується в легенді про Мідаса, у котрого внаслідок ненаситних бажань усе, до чого він торкався, перетворювалося на золото" [11, с.121].

В очах багатьох заможних людей гроші мають вигляд всемогутнього засобу володіння матеріальними і духовними благами, незалежності і свободи. В умовах панування приватної власності гроші самі перетворюються у власність приватної особи, обертаючись проти інтересів інших осіб, оскільки тут все стає предметом купівлі-продажу. Те, що служить

благом для одних, може стати злом для інших. Це наводить нас на думку про етичний аспект категорії блага. Моральною основою діяльності кожної людини повинно бути благо як поняття і принцип творіння.

Раптове багатство може здобути лише той, як твердить філософ, котрий має необмежену владу над іншими. Арістотель зауважує, що до управління людьми здатні не всі. “Вже з моменту свого народження, деякі ... відрізняються тим, що одні з них призначені до підпорядкування, інші до керування”[12, с.25]. Чим вищий інтелект підлеглих, зазначає філософ, тим більшого вміння управляти вимагається від керівника. Одного формального призначення на посаду замало. Людина повинна бути освіченою, добре вихованою, мати хист керівника.

В основу системи управління, вважав Арістотель, слід покласти принцип “середини”. Дотримання принципу середини повинно бути в усіх сферах людської діяльності. Так, у стосунках з людьми цей принцип дозволяє суб’єкту завжди виглядати витриманим, в міру вимогливим і поблажливим для оточуючих, керувати своїми афектами, непомітно для оточуючих. “Господарем дому називають не за знання, а за природні властивості ... поняття “господар” не означає володіння рабами, а вміння користуватися ними ... вміння раба виконувати накази означає вміння пана віддавати ці накази”[13, с.28]. Проте недопустимо, коли знання використовуються як засіб приниження інших, як спроба довести їхню меншовартість. Ще філософ стародавнього Китаю Конфуцій вчив, що досконало мудра людина “ не прославляє себе, тому і має заслужену славу; вона не підносить себе, тому і є старшою серед інших”[14, с.35].

Управління людьми є, як зазначали древні філософи, є великим мистецтвом. Так, аналізуючи у своїй праці “Політика” державний устрій та ведення домогосподарства Арістотель зацентровує увагу на добропорядності керівника “ ... зрозуміло, що і володар, і підлеглий повинні мати чесноти, але відмінні, як, скажімо, відрізняються між собою особи, що за своєю природою панують, і ті, хто чинить послух; ... той, хто панує повинен володіти

досконалыми моральними чеснотами, бо йому необхідно керувати, а розум означає керувати й старшинствувати “ [15, с.32].

Виходячи з філософського принципу системності, для керівника є важливим охопити всі елементи взаємовідносин “управлінець, колектив, організація, підрозділ”. Добрим керівником є той, який може замінити в разі необхідності більшість своїх співробітників.

Отже, філософія в економічному плані ставила собі за мету дослідити й зрозуміти світ діяльності людини як цілісність, визначити її вихідні положення, встановити місце людини в оточуючому світі, допомогти обрати їй надійну “лінію життя”.

Протягом історичних періодів у філософській основі економічної діяльності та бізнесу міг переважати раціоналізм, проте поряд з ним “діяв” емпіризм, інтуїтивізм. Змінювалися епохи, змінювалися погляди людей на виробничі відносини, виникали нові ідеї у бізнесовій діяльності, такі як : прагматизму, гуманістичного психоаналізу, екзистенціалізму, персоналізму і т.д.

Діяльність людини в суспільстві обумовлена певними філософськими засадами. Особливо це помітно у сфері управління соціальними процесами, підприємницькою діяльністю бізнесових структур. Кожен зрілий керівник, підприємець, бізнесмен у своїх вчинках та діях, як правило, опирається на певні філософські засади.

Запорукою успіху сучасного вітчизняного менеджера, підприємця, будь-якої економічно активної людини є не тільки і не стільки система знань, правил та рекомендацій в плані успішного ведення бізнесу, скільки серйозна світоглядна позиція, глибоке розуміння причинно-наслідкових зв'язків у явищах соціально-економічної реальності, звички до рефлексії і прагнення до самовдосконалення.

Якщо філософія допомагає розширити структуру світогляду людини та розкриває проблемне відношення “людина-світ”, тоді філософія економіки та бізнесу обов'язково повинна вивчати методологічні та світоглядні засади

організації процесів суспільних та творчих, філософських підходів у вирішенні конкретних проблем управління виробничою і невиробничою сферами діяльності людини.

Література:

1. Антология мировой философии. – Т.1.Часть 1. К., 1991.
2. Толстых В.И. Сократ и мы // Вопросы философии. – 1976. - №12. – с.107-121.
3. Платон. Государство. Соч. Т.3. Ч.1. М.: Мысль, 1971.
4. Там же. – С. 95.
5. Там же. – С. 94-95.
6. Там же. – С. 92.
7. Экономическая психология. /Под ред. И.В. Андреевой. – СПб, Питер, 2000. –512 с.
8. Арістотель. Політика. /Пер. з давньогр. та передмова О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с.
9. Аристотель. Этика. Пер. Э. Радова, Спб, 1908.
10. Арістотель. Політика. /Пер. з давньогр. та передмова О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с. – С. 25.
11. Там же. – С. 27.
12. Там же. – С. 27.
13. Там же. – С. 28.
14. Антология мировой философии. – Т.1.Часть 1. К., 1991.
15. Арістотель. Політика. /Пер. з давньогр. та передмова О. Кислюка. – К.: Основи, 2000. – 239 с. – С. 32.